

УДК 343.126.1.06

DOI: 10.31733/2078-3566-2024-2-207-211

Дмитро КОЛОДЧИН[©]

кандидат юридичних наук

(ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», м. Київ, Україна)

НАУКОВЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИННОСТІ В ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

Обгрунтовано поняття злочинності в пенітенціарній сфері України. Узагальнено позиції вітчизняних вчених про те, що злочинність у пенітенціарній сфері спричиняє низку негативних наслідків не лише кримінально-правового (призначення покарання за сукупністю вироків, рецидив злочинів), а й кримінально-виконавчого (неналежне виконання засудженими правил внутрішнього розпорядку, забезпечення їхньої безпеки, участь у виховних заходах тощо) характеру. Виокремлено основні чинники, що суттєво впливають на криміногенну ситуацію в місцях несвободи ДКВС України: окупація ворогом установ виконання покарань та уповноважених органів з питань пробації і забезпечення їхньої безпеки, життя та здоров'я; відсутній або суттєво ускладнений зв'язок з установами виконання покарань і уповноваженими органами з питань пробації на окупованих ворогом територіях; небезпека залучення до бойових дій засуджених і персонал на тимчасово окупованих територіях та співпраця адміністрації таких установ з окупаційною владою або збройними силами ворога; насильство над засудженими і персоналом на окупованих територіях, порушення прав засуджених та персоналу, катування, вбивства тощо. Сформульовано авторське визначення злочинності в пенітенціарній сфері України.

Ключові слова: злочинність, місця несвободи, засуджений, персонал, пробація, чинники, пенітенціарна сфера.

Постановка проблеми. Злочинність у пенітенціарній сфері – це суспільно-небезпечне явище, що має місце як серед засуджених, так серед персоналу органів та установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України). Наведена теза підтверджує необхідність продовження наукового пошуку вивчення злочинності у пенітенціарній сфері. Для належного розкриття поняття злочинності у пенітенціарній сфері варто підтримати вітчизняних вчених, які вважають, що для цього потрібно розібратися з його змістом.

Війна росії проти України поставила перед кримінально-виконавчою системою України нові виклики. З-поміж них слід виділити: розробку дієвого плану евакуації засуджених та персоналу з місць несвободи в період воєнного стану; надання повної динамічної безпеки як засудженим, так і персоналу місць несвободи в умовах режиму воєнного стану; перегляд умов дотримання принципу взаємної відповідальності держави та засудженого, вимог міжнародних та національних нормативних актів щодо забезпечення їхніх прав і свобод під час відбування кримінального покарання тощо.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Проблемою злочинності у пенітенціарній сфері України займалися такі вітчизняні вчені, як: М. Бажанов, А. Богатирьов, О. Богатирьова, І. Богатирьов, В. Василевич, В. Голіна, О. Джужа, О. Михайлик, А. Колодчина, М. Пузирьов, Я. Шаблистий, О. Шкута, І. Яковець та ін. Однак сьогодні серед науковців не вироблено єдиного підходу щодо поняття злочинності у пенітенціарній сфері, що має місце і серед засуджених, і серед персоналу місць несвободи ДКВС, що і спонукало провести представлене дослідження.

Мета статті – надати наукове обгрунтування поняттю злочинності в пенітенціарній сфері України. У ході дослідження необхідно вирішити такі завдання: розкрити сучасний погляд на поняття злочинності у пенітенціарній сфері України; надати рекомендації щодо удосконалення державної політики у сфері виконання покарань та пробації стосовно запобігання злочинності у місцях несвободи.

© Д. Колодчин, 2024

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0820-4409>

kolodchin005@ukr.net

Виклад основного матеріалу. За свідченням авторського колективу монографії «Пенітенціарна парадигма виконання покарання у виді позбавлення волі в Україні», зокрема професора І. Богатирьова, на жаль, керівництво Міністерства юстиції України поки що не створило передумови для позитивних зрушень у пенітенціарній сфері, навпаки, склалася певна кризова ситуація (вразливість), котра щорічно ускладнює поступальний розвиток пенітенціарного відомства і відкидає процеси трансформації кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему на невизначений час [1, с. 14].

Отже, з позицією вітчизняного дослідника варто погодитися, оскільки кримінально-виконавча система України на сьогодні не є вигідною для держави економічною інституцією, для її фінансування в державному бюджеті завжди бракувало коштів. А це, як засвідчило наше дослідження, щорічно впливає на життєдіяльність установ виконання покарань та пробації. А якщо до цього додати проблеми захисту прав і свобод засуджених і ув'язнених в місцях несвободи і в уповноважених органах пробації, то кримінально-виконавча система автоматично стає вразливою для зовнішніх чинників.

Крім того, війна в Україні створює ще більше умов для вразливості, оскільки органи й установи кримінально-виконавчої системи є режимними об'єктами, і всі ризики, що там відбуваються, напряду пов'язані із засудженими і персоналом, який їх обслуговує. Тож своєчасне вирішення проблем переміщення засуджених із місць несвободи зменшує потребу в матеріальних та людських ресурсах, зменшує ймовірність окремо взятої виправної колонії потрапити в умови окупації або бути обстріляною ворогом.

Варто також зазначити, що в умовах війни засуджені позбавлені права самостійно приймати рішення про евакуацію, оскільки самовільне залишення виправної колонії тягне за собою вчинення нового кримінального правопорушення, і засуджений має понести за такі дії кримінальну відповідальність.

Зазначимо, що Міністерство юстиції України у 2014 р., коли почалася воєнна агресія росії проти України, залишило установи виконання покарань і уповноважені органи пробації на відповідних (окупованих чи анексованих) територіях і не змогло своєчасно евакуювати засуджених і персонал, тим самим створивши правову колізію. Вищезазначене свідчить про те, ДКВС України, Міністерство юстиції України та інші державні інституції, що були дотичні до вирішення питань функціонування кримінально-виконавчої системи, просто не були готові до цього.

Вищезазначене підтверджує і перший нормативний акт щодо забезпечення безпеки системи виконання покарань та пробації в умовах воєнного стану, що з'явився у 2018 р., коли Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 934 від 7 листопада 2018 р., котрою затвердив Порядок проведення обов'язкової евакуації окремих категорій населення в разі введення правового режиму воєнного стану (далі – Порядок) [2].

Варто також зазначити, що війна в Україні продовжує створювати небезпеку для значно більшої кількості органів і установ виконання покарань ДКВС України та уповноважених органів з питань пробації разом із засудженими та персоналом, який у них працює та перебуває на обліку.

Так сталося, зокрема, на Херсонщині. Фактичне захоплення установ виконання покарань супроводжувалося залякуванням персоналу, насиллям та заохоченням до колабораційної діяльності. Не коментуючи дії конкретних посадовців установ виконання покарань Херсонщини, доки оцінку не дасть український суд, можна лише констатувати фактичне захоплення російською федерацією контролю над установами виконання покарань та пробації ДКВС України [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій в окресленій сфері свідчить, що на основні показники злочинності в органах і установах виконання покарань негативно впливають певні чинники. Отже, в основі свого відтворення сучасна злочинність у пенітенціарній сфері має як закономірності об'єктивного характеру, так і низку спонтанних чинників генерації суспільних протиріч економічного, політичного, культурно-психологічного та військово-політичного характеру.

З цього приводу вітчизняний кримінолог І. Копотун, досліджуючи пенітенціарну злочинність у виправних колоніях ДКВС України, зазначав, що криміногенні процеси в установах виконання покарань аж ніяк не сприяють, а більше того, ускладнюють поступальний розвиток пенітенціарного відомства [4, с. 81]. Цю

думку вченого підтримує і професор В. Батиргарєєва, яка вважає, що саме злочинність у місцях позбавлення волі є найнебезпечнішим видом рецидивної злочинності [5, с. 355], а також вітчизняний дослідник пенітенціарної злочинності А. Богатирьов, на думку якого саме злочинність у місцях несвободи є індикатором функціонування установ виконання покарань [6, с. 8].

Узагальнюючи позиції вищевказаних вчених, робимо висновок, що злочинність у пенітенціарній сфері спричиняє низку негативних наслідків не лише кримінально-правового (призначення покарання за сукупністю вироків, рецидив злочинів), а й кримінально-виконавчого (неналежне виконання засудженими правил внутрішнього розпорядку, забезпечення їхньої безпеки, участь у виховних заходах тощо) характеру.

Серед основних воєнних чинників, що суттєво впливають на криміногенну ситуацію в місцях несвободи ДКВС України, варто виділити:

- окупацію ворогом установ виконання покарань та уповноважених органів з питань пробації і забезпечення їхньої безпеки, життя та здоров'я;
- відсутній або суттєво ускладнений зв'язок з установами виконання покарань і уповноваженими органами з питань пробації на окупованих ворогом територіях;
- небезпеку залучення до бойових дій засуджених і персонал на тимчасово окупованих територіях та співпраці адміністрації таких установ з окупаційною владою або збройними силами ворога;
- насильство щодо засуджених і персоналу на окупованих територіях, порушення прав засуджених та персоналу, катування, вбивства;
- ситуацію в установах виконання покарань, що розташовані на підконтрольній Україні території. Виявлені Уповноваженим Верховною Радою України з прав людини порушення стосуються як обмеження та незабезпечення окремих прав засуджених в місцях несвободи, так і вчинення стосовно них актів насильства та катувань [7, с. 67].

Серед чинників, що суттєво впливають на стан злочинності у пенітенціарній сфері, варто виділити компетентний пенітенціарний персонал, у якого мають бути сформовані необхідні теоретичні знання і практичні навички з оперативно-службової діяльності у в місцях несвободи ДКВС України та в уповноважених органах з питань пробації Державної установи «Центр пробації» (далі – ДУ «Центр пробації»).

Така наша позиція кореспондується з вітчизняними ученими наукової школи «Інтелект», які вважають, що «детермінантом успішної діяльності пенітенціарної системи України в майбутньому є якісне кадрове забезпечення, що досягається шляхом визначення оптимального змісту навчання фахівців з одночасним вдосконаленням теоретико-методологічних основ їх підготовки» [8, с. 7].

Примітно, що за роки незалежності України, як зауважує вітчизняний вчений І. Богатирьов, у сфері діяльності пенітенціарної системи не тільки накопичено вагомому науково-теоретичну базу, а й створено науково-освітні й методичні передумови для виконання персоналом органів і установ виконання покарань оперативно-службових завдань щодо виправлення і ресоціалізації засуджених [9, с. 86].

Оскільки проблема підготовки пенітенціарного персоналу для ДКВС України та ДУ «Центр пробації» є цілком закономірним процесом, варто також наголосити, що на важливість її вирішення постійно звертає увагу і міжнародна спільнота. Підтвердженням цієї тези є той факт, що ще в 1995 р. міжнародні організації з питань контролю за діяльністю пенітенціарних установ на IX конгресі в Женеві серед питань порядку денного розглядали і такий напрям, як добір та навчання тюремного персоналу.

Зокрема, в резолюції «Добір і підготовка особового складу для пенітенціарних виправних установ» отримали відображення такі питання: а) характер тюремної служби; б) статус тюремного персоналу й умови служби; в) комплектування службового персоналу; г) професійна підготовка. Були вироблені принципи добору і розміщення кадрів у пенітенціарних установах, визначена потреба створення спеціальних навчальних закладів для професійної підготовки працівників [10].

Цілком закономірно, що практична реалізація вищевказаних підходів потребувала висококваліфікованих пенітенціарних кадрів. Отже, система підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації пенітенціарного персоналу має свою давню історію, про неї написано багато монографій, навчальних посібників та підручників, при цьому на кожному історичному етапі окреслено концептуальні підходи до вирішення проблем підготовки персоналу ДКВС України та ДУ «Центр пробації», що було пов'язане з основними функціями, котрі виконувала кримінально-виконавча система

української держави.

Щодо сучасного періоду слід зазначити, що система підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації пенітенціарного персоналу передбачає чітку диференціацію напрямів підготовки фахівців відповідної галузі на базі Пенітенціарної академії України.

Вищевикладене дозволило сформулювати авторське визначення злочинності в пенітенціарній сфері – це злочинність, що охоплює місця несвободи ДКВС України та уповноважені органи з питань пробації і являє собою сукупність форм девіантності, властивості яких відображають вчинення як засудженими, так і персоналом кримінальних правопорушень за певний проміжок часу.

Висновки. Проведений аналіз стану дисертаційних досліджень стосовно злочинності в органах установ виконання покарань за роки незалежності України засвідчив, що злочинність у пенітенціарній сфері – це свого роду спеціальний масив монографічної літератури, правова природа якого створила надійне підґрунтя проведеного нами ґрунтовного аналізу наукового здобутку вітчизняних вчених у сфері виконання покарань та пробації.

Доведено, що більшість українських учених переконані не тільки в актуальності проведення таких досліджень, а і в існуванні різних наукових підходів до питань вчинення як засудженими, так і персоналом у місцях несвободи ДКВС України та уповноважених органах пробації ДУ «Центр пробації» кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Богатирьов І. Г., Боровик А. В., Колодчин Д. В., Шевченко А. С. та ін. Пенітенціарна парадигма виконання покарання у виді позбавлення волі в Україні : монографія / за заг. ред. І. Г. Богатирьова. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2022. 288 с.
2. Про затвердження Порядку проведення обов'язкової евакуації окремих категорій населення в разі введення правового режиму воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2018 р. № 934. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/934-2018-%D0%BF#Tex>.
3. Романов М. Установи виконання покарань під час війни. *Права людини в Україні*. URL : <https://khp.org/1608811011>.
4. Копотун І. М. Пенітенціарна злочинність на сучасному етапі розвитку держави. *Правові реформи в Україні: реалії сьогодення : зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-теорет. конф.* (м. Київ, 11 жовт. 2012 р.). Київ, 2012. Ч. I. С. 80–82.
5. Батиргарєєва В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми : монографія. Харків : Право, 2009. 576 с.
6. Богатирьов А. І. Антикриміногенний вплив на злочинність серед засуджених у місцях несвободи України : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 432 с.
7. Колодчин Д. В., Богатирьов І. Г. Вплив воєнних факторів на криміногенну ситуацію в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України. *Вивчення криміногенної ситуації в Україні та прогнозування її подальшої динаміки (вплив воєнних факторів) : матеріали наук.-практ. круглого столу* (м. Київ, 7 вер. 2022 р.). Київ : Державний науково-дослідний інститут МВС України, 2022. С. 65–67.
8. Третяк О. С. Ретроспективний аналіз проблеми підготовки пенітенціарного персоналу // Аніщенко В. О., Гончаренко О. Г., Іваньков І. В. та ін. Теорія і практика підготовки управлінського персоналу для органів та установ виконання покарань : монографія / за заг. ред. О. М. Тогочинського. Чернівці : Академія Державної пенітенціарної служби, 2018. 267 с. С. 7–37.
9. Богатирьов І. Г. Нариси становлення пенітенціарної системи в Україні у працях вчених наукової школи «Інтелект» : монографія. Київ : ВД «Дакор», 2021. 242 с.
10. 4. Міжнародне співробітництво з проблем виконання покарань. *Меґо-Інфо*. URL : <http://meگو.info/матеріал/4-міжнародне-співробітництво-з-проблем-виконання-покарань>.

Надійшла до редакції 15.04.2024

Прийнято до опублікування 24.04.2024

References

1. Bohatyrov, I. H., Borovyk, A. V., Kolodchyn, D. V., Shevchenko, A. Ie. та ін. (2022) Penitentsiarna paradyhma vykonannia pokarannia u vydi pozbavlennia voli v Ukraini [The penitentiary paradigm of execution of punishment in the form of deprivation of liberty in Ukraine] : monohrafiia / za zah. red. I. H. Bohatyrova. Odesa : Vyd. dim «Helvetyka». 288 p. [in Ukr.].
2. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia oboviazkovoї evakuatsii okremykh katehorii naseleennia v razi vvvedennia pravovoho rezhymu voiennoho stanu [On the approval of the Procedure for mandatory evacuation of certain categories of the population in the event of the introduction of a legal regime of martial law] : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 7 lystopada 2018 r. № 934. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/934-2018-%D0%BF#Tex>. [in Ukr.].

3. Romanov, M. Ustanovy vykonannya pokaran pid chas viiny [Institutions for the execution of punishments during the war]. *Prava liudyny v Ukraini*. URL : <https://khp.org/1608811011>. [in Ukr.].
4. Kopotun, I. M. (2012) Penitentsiarna zlochynnist na suchasnomu etapi rozvytku derzhavy [Penitentiary crime at the modern stage of state development]. *Pravovi reformy v Ukraini: realii sohodennia : zb. materialiv IV Vseukr. nauk.-teoret. konf.* (m. Kyiv, 11 zhovt. 2012 r.). Kyiv. Part I, pp. 80–82. [in Ukr.].
5. Batoryhareieva, V. S. (2009) Retsydyvna zlochynnist v Ukraini: sotsialno-pravovi ta kryminolohichni problemy [Recidivist crime in Ukraine: social and legal and criminological problems] : monohrafiia. Kharkiv : Pravo. 576 p. [in Ukr.].
6. Bohatyrov, A. I. (2019) Antykryminohennyi vplyv na zlochynnist sered zasudzhenykh u mistsiakh nesvobody Ukrainy [Anti-criminogenic influence on crime among convicts in places of imprisonment in Ukraine] : monohrafiia. Kherson : Vydavnychiy dim «Helvetyka». 432 p. [in Ukr.].
7. Kolodchyn, D. V., Bohatyrov, I. H. (2022) Vplyv voiennykh faktoriv na kryminohennu sytuatsiiu v mistsiakh nesvobody Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy [The influence of military factors on the criminogenic situation in places of imprisonment of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine]. *Vyvchennia kryminohennoi sytuatsii v Ukraini ta prohnozuvannya yii podalshoi dynamiky (vplyv voiennykh faktoriv) : materialy nauk.-prakt. kruhloho stolu* (m. Kyiv, 7 ver. 2022 r.). Kyiv : Derzhavnyi naukovy-doslidnyi instytut MVS Ukrainy, pp. 65–67. [in Ukr.].
8. Tretiak, O. S. (2018) Retrospektyvnyi analiz problemy pidhotovky penitentsiamoho personalu [Retrospective analysis of the problem of training penitentiary personnel] // Anishchenko V. O., Honcharenko O. H., Ivankov I. V. ta in. Teoriia i praktyka pidhotovky upravlynskoho personalu dlia orhaniv ta ustanov vykonannya pokaran : monohrafiia / za zah. red. O. M. Tohochynskoho. Chernihiv : Akademiia Derzhavnoi penitentsiamoi sluzhby. 267 p., pp. 7–37. [in Ukr.].
9. Bohatyrov, I. H. (2021) Narysy stanovlennia penitentsiarnoi systemy v Ukraini u pratsiakh vchenykh naukovi shkoly «Intellect» [Essays on the formation of the penitentiary system in Ukraine in the works of scientists of the «Intellect» scientific school] : monohrafiia. Kyiv : VD «Dakor». 242 p. [in Ukr.].
10. 4. Mizhnarodne spivrobitnytstvo z problem vykonannya pokaran [4. International cooperation on the problems of execution of punishments]. *Meho-Info*. URL : <http://meo.info/матеріал/4-міжнародне-співробітництво-з-проблем-виконання-покарань>. [in Ukr.].

ABSTRACT

Dmytro Kolodchyn. Scientific justification the concept of crime in the penitentiary sphere of Ukraine. The article substantiates the concept of crime in the penitentiary sphere of Ukraine. The positions of domestic scientists are summarized that criminality in the penitentiary sphere causes a number of negative consequences not only of criminal law (imposing punishment based on the totality of sentences, recidivism of crimes), but also of criminal law enforcement (improper implementation by convicts of the rules of internal order, ensuring their safety, participation in educational activities, etc.) character.

The main factors that significantly affect the criminological situation in the places of imprisonment of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine are highlighted: enemy occupation of institutions for the execution of punishments and authorized bodies on probation issues and ensuring their safety, life and health; there is no or significantly complicated connection with the institutions of execution of punishments and authorized bodies on probation issues in the territories occupied by the enemy; the danger of involvement in hostilities of convicts and personnel in temporarily occupied territories and the cooperation of the administration of such institutions with the occupying power or the armed forces of the enemy; violence against convicts and staff in the occupied territories, violation of the rights of convicts and staff, torture, murder, etc. The author's definition of crime in the penitentiary sphere of Ukraine is formulated.

Keywords: *crime, places of imprisonment, convict, staff, probation, factors, penitentiary sphere.*